

pozna. Še sam se ne poznam. Časih si mislim, da sem kdo drug.«) med dogodki spozna, notranje se upira starčevi absurdni nasilnosti, globlje se navezuje na dekle, dokler se s končnim odhodom vsej tej situaciji res ne upre. Dekle ostane znotraj. Nedorečenost konca igre traja, vendar pa bi lahko rekli, da je avtorjeva perspektiva zapustila igro z odhodom fanta v odprto situacijo. Tako je iz Žmavčeve groteske nakazana pot, ki je pri evropskih sodobnikih ni, ali pa je manj vidna.

V spremni besedi Vlada Sruka k Podstrešju je zlasti poudarjen generacijski problem, ki pa ga Žmavc kljub takšni osnovi razširja v problem splošnih človeških odnosov. S tem se zanimivo in sodobno uvršča v svet današnje evropske dramatike tako po idejnih kot še zlasti po formalnih elementih.

Malina Schmidt

PRIMOŽ KOZAK, PETER KLEPEC V AMERIKI

Knjiga petinštiridesetih kratkih zapisov Primoža Kozaka* sicer nima, po avtorjevih besedah, namena podajati sklenjenih podob in kontinuirano razviti in domisliti zastavljene misli. Zdi se, da se avtor umika pred utemeljevanjem in dokazovanjem idej, ne zaradi težavnosti takega pisanja, kot pa zaradi narave zapisov, nastalih po vsej verjetnosti sprotno, ob trenutnih močnejših miselnih vzgibih, v sebi zaokroženo kot del večje celote, ki se nam je razkrila šele v podobi knjige.

Nenapisani moto, okoli katerega se razvije pisateljeva misel v številne variacije, konfrontacije, refleksije in avto-refleksije, se glasi: svet je v vojni. Ta stavek, napisan v prvem in zadnjem zapisu, uvaja najvažnejšo pisateljevo

* Primož Kozak — Peter Klepec v Ameriki. (Znamenja 26—27, 1971, ureja Dušan Pirjevec, opremil Marko Pogačnik str. 168.)

misel-vzpon in propad neke civilizacije z njeno širitvijo iz posameznosti v občost, iz nacionalnosti v planetarnost. Prvo pravo soočanje s sabo in svetom, ki razpre razsežnosti svetovnega dogajanja, je neposreden stik z ZDA, deželo neevropskih meril, drugačnih dimenzij. Če daje stik z Zahodno Evropo vtis propada zahodne meščanske civilizacije, pomeni Amerika samo udeleženos v tej evropski kulturi, izvorno neizvirnost. Naivna širokosrčnost Amerikancev pomeni »razumski, a tehnično korekten odnos« do soljudi, ki ga Slovenci, navajeni nenehne ogroženosti, ne poznamo. Pri nas pomeni človek vedno sumljivo in nevarno mesto v množici, katere uspeh pomeni že tudi ogrožanje sočloveka. Zato širokosrčnejše skupnosti pri nas propadejo ali pa se spremene v institucije. Šele nesreča odpravlja sočloveka kot sovražnika. Amerikanci živijo v določenem sistemu vrednot in miselnih modelov, pri čemer praviloma odpadajo vsa vprašanja, ki bi ta kalup razvrednotila in preverila temelje, na katerih sistem sloni. To pa pomeni toliko kot nezmožnost kritičnega soočanja z drugim svetom, ki smo ga Slovenci zaradi svojega položaja v srednji Evropi prisiljeni doživljati. Zdi se, da je Amerikancem nemogoče misliti ne-amerikansko prav zaradi uresničenih sanj milijonov ljudi: dosežen svet ni bil dosežen brez dolgotrajnih naporov in žrtev množic, je pa dokaz doseženega cilja po določeni poti, ki ga je mogoče prenesti tudi denimo v Južno Ameriko, Afriko, Azijo. Ugotovitev, da si Amerika poleg svojega zornega kota ne more zamisliti tudi drugega, enakovrednega in enakopomembnega, sili v konfliktnost vselej, ko se podobni zorni koti srečujejo v nekompromisnosti, kjer odpadejo možnosti generalizacije.

Konstitutivna lastnost slovenskega naroda je antagonizem kulturnega in političnega boja, ki se medsebojno izljudčujeta. Smo narod, ki ga je izobli-

kovala »kulturna zavest in ga vzdržuje zavest kulturnosti in pri tem prisega na svoje preroke«, nima pa vodstvene in politične tradicije. Kultura pomeni pri nas kontemplacijo, politika akcijo. »Narod brez akcije je jalov narod, to prav dobro čutimo tukaj, v tej izredno uspešno manipulirani deželi, katere tradicija je sicer akcija, kjer pa so danes kompleksi ljudi, ali celih socialnih grup, grup, ki niso bili ali niso zmožni akcije, tako veliki in boleči, da jim je že vsaka, še tako preprosta ideologija svetinja, samo če obljublja akcijo.« (str. 10) Pri nas je bilo uspešno medsebojno plodno delo, med kulturo in politiko, med NOV in po njej, dokler ni prevzela politika iniciative. »Dobršen del kulture pa se je — očitno ni razumela svojega dela akcije — odvrnil od socialne dejavnosti in udeležbe v javnem življenju, od sodelovanja v ustvarjanju modelov našega življenja.« (str. 11) Tehnična civilizacija in njena kozmična vsesplošnost, fiktivna internacionalnost in nadslovenska, v katero smo začeli Slovenci verjeti in brezspolno živeti, pomenijo ravno to, česar se boje še tako majhni narodi: anonimnost, neizrazitost in neizvirnost. Slovenci nenehno nihamo med kontemplacijo in akcijo, med avtoriteto in demokratičnostjo, ne moremo pa biti to, kar smo, ali vsaj dolgo nismo to mogli biti. Zdi se, da se šele sedaj začenjamo zavedati svoje biti, z jemanjem življenja v celoti z udarnostjo, pridobitniškostjo in pogoltniškostjo — sami svoji gospodarji.

Neudeležnost v sodobnih socialnih procesih, življenju brez načrta, sprotnost, pomenijo za Ameriko že konec akcije, nezmožnost razviti osnovno eshatologijo prihodnjega pravičnega sveta. To je pravzaprav novost, ki je Evropa, polna trdnega religioznega sistema, nacionalnih mitologij in socialnih ideologij, ne pozna. Amerika pomeni sprotnost, iznenadenost in preračunanost, Evropa dolgoročnost, sistemska, manj empiričnost kot ideo-

loškost. V Sloveniji opaža Primož Kozak prehod iz ideološkega načina delovanja v empiričnega; empirični način mišljenja in delovanja je postala ideologija. Vendar pa pisec končuje misel, da empirizem ne more nadomestiti ideologije, da empirična blaginja, ki jo je obljubljal ideologija, ne bo rešila moderne družbe sprotih življenjskih kombinacij. Temu problemu se pridružuje tudi moč, število, pomen, pa tudi značaj našega naroda, ki priporoča posamezniku previdnost na eni strani in dilemo biti človek ali Slovenec na drugi. Živeti pri nas ambiciozno, z zgodovinskimi, osebnimi in materialnimi zahtevami po evropsko, svobodno, pomeni že tudi izzivati, spuščati se v nevarnost, katere konfliktni rezultat bi bil poraz. Vendar je to človeški način bivanja. Ostane nam masovno življenje varčnosti, prebrisanosti, molka, discipline, življenje Slovencev. Problem malega naroda se po mnenju Primoža Kozaka lahko usodnejše pojavi le ob krizi velikega organizma ali vse civilizacije. »Mali narodi uveljavljajo svoje pravice, kadar se večja integracijska jedra razkrajajo, obrobna ozemlja se trgajo od matičnih teritorijev, kadar ti slabijo. Kadar svet drsi.« (str. 31)

Slovenci smo se, po besedah Primoža Kozaka, izoblikovali kot Srednja Evropa, s svojo avtentično skušnjo, s katero se jasno razlikujemo od Zahodne Evrope. Do te usode smo prišli kot aktivno ljudstvo z nezavedno željo doseči zahodno civilizacijo. Doma pa se gibljemo med dvema skrajnostima: samoslovensko avtentičnostjo na eni strani in pripadnostjo širšemu civilizacijskemu kompleksu, ki prvo avtentičnost absorbira na drugi. Na poti k univerzalistični tehnični civilizaciji pa moramo ohraniti identiteto, čeprav ne na račun zaostajanja, odrezanosti in provincializacije. »Kamor utrip sodobnega porabništva ne sme, ali ne more kot stvarni ustroj življenja, prihaja kot religija, kot kult, kot mit, ki tisto najbolj

zaželeno in najbolj dragoceno in skoraj lahko rečemo, da v takem primeru opravlja večje razdejanje med ljudmi in v ljudeh, kakor tam, kjer je na delu v vsej svoji konkretnosti.« (str. 57)

Moderna družba biva na način establishmenta, ki je bit, v kateri se ne more humanist vesti kot humanist: establishment humanista sicer fizično omogoča kot intelektualca, kot idejnega pobudnika pa ga pušča v praznem prostoru. Iz tega izvira vrsta dilem: ali zanikati družbo kot sistem in institucijo humanističnega intelektualca... ali pa pristati na goli establishment. Dilema, katere nadaljnja ugotovitev preseneti samega avtorja, Primoža Kozaka, ugotavlja, da se Slovenija ne dogaja kot družba. To pa pomeni da postanejo poklic (zdravnik, inženir, ekonomist, tehnik), jezik, kultura, tiste kategorije, ki sestavljajo establishment v evropskem okviru. To dokazujejo preseljevanja strokovnjakov iz države v državo, kjer se z lahkoto uveljavljajo, saj so del evropskega establishmenta. Slovenija, kolikor se dogaja kot del establishmenta, se ne dogaja kot narod. Slovenci smo Evropa kot establishment in ne kot narod. Slovenci smo sicer bili kot Slovenci, a le do tedaj, ko še nismo mogli biti kot Evropa. Šele z evropeizacijo Slovencev je postal problem slovenstva drugačen, z drugo vlogo. Primož Kozak opaža, da je slovenska humanistična inteligenca imela svojo vlogo v prehajanju slovenstva v Evropo, v njen establishment, v evropsko družbo, da pa je to vlogo prepustila misli evropske inteligence, katere del je slovenska izraziteje kot kdajkoli doslej.

Evropa kot Evropa različnih narodov, med katerimi so samo nekateri sinonim za moderno družbo, tehnološko družbo, se je mogla realizirati kot taka v okviru nacionalne skupnosti. Te nacionalne skupnosti pa, po mnenju Primoža Kozaka, niso samo to, kar se izraža v konceptu naroda iz 19. stoletja.

Imajo možnost prehajati in spreminjati se iz ene zgodovinske faze v drugo. To so civilizacijsko kulturne skupnosti, ki so »v okviru svoje — takrat še ne nacionalne — zgodovine izoblikovale take družbene in organizacijske oblike, deloma navade, modele mišljenja in delovanja, kakršni danes porajajo sodobno tehnološko revolucijo. Zato tudi najbrž ni več pglavlna karakteristika naroda predvsem jezik, pač pa tista civilizacijsko kulturna enotnost določenega prostora, ki je povzročila, da se je dialekt kot nacionalni jezik razprostrl čez celo področje.« (str. 114) Zato je svet razdeljen na kulturno civilizacijska področja, osnovnejše elemente narodov. »Tako je danes narod pravzaprav kategorija, s katero se razmejujejo po svojem poreklu in po svojem nivoju različni kulturno civilizacijski prostori.« (str. 114) Obenem pa je narod smeritelj tehnološke revolucije, establishmenta in socialnega prestrukturiranja. To pa pomeni, da je nacionalna kategorija najvažnejša v internacionalizaciji sveta. Amerikanci, se ne dojemajo kot narod, čeprav so civilizacija, kultura, družba: epoho, ko nastajajo narodi, so preskočili. Narod je po sodbi Primoža Kozaka nekaj evropskega, kjer se je edino lahko strukturirala družba v smislu naroda. »Narodi so torej naša, evropska karakteristika, tip družbenega ustroja, ki ga je rodilo zgodnje devetnajsto stoletje tam, kjer je bilo žarišče tehničnega industrijskega razvoja.« (str. 146)

Če je svet res v vojni, in to brez dvoma je, pomeni »vojskovanje« proces nastajanja planetarne civilizacije, kjer se dogaja razkrivanje transcendence sveta: zdi se, da je Amerika svojo transcendenco že razkrila, da pa tudi ostali svet hiti k temu razkritju. Pritisk, ki utegne nastati ob trčenju ameriškega odmika od transcendence in primika k sicer že razkriti transcendenci ostalega sveta, more roditi novo, medplanetarno transcendenco, vendar

na osnovi enotne planetarne civilizacije

Meditacije Primoža Kozaka, zaradi katerih bogastva misli, njih pronikavosti in hotenih odprtih vprašanj, ki morejo zaposliti slehernega razmišljujočega bralca, odpirajo še vrsto nedotaknjenih vprašanj in problematik, ki jih še nismo omenili. Takoj pa lahko

rečemo, da pomenijo ti zapisi prefinjeno avtorefleksivno esejistično pisanje, z vidnim mestom v zgodovini slovenske esejistike, zlasti ker se s svojo aktualnostjo dotikajo tudi na novo zastavljenih historičnih problemov, ki so se nam šele skozi ta tekst razkrili z doslej zastrtih zornih kotov.

Marijan Zlobec

Poročamo — glosiramo

NEKAJ BESED O SLOVENSKIH ZALOŽBAH

Ker je letošnje leto razglašeno za mednarodno leto knjige, je prav, da se spomnimo na nekatere pojave, ki so značilni za založniško usmeritev naših založb, pri čemer je treba izreči najprej priznanje založbi Obzorja, ki se je, kot pričajo statistični podatki, posvetila v glavnem izdajanju domače leposlovne, pa tudi strokovne literature; hvalevredna je njena naklonjenost do avantgardističnih prizadevanj, ki jim je namenjena zbirka Znamenja; ta se je, če jo primerjamo z nekaterimi bolj skromnimi in kratkotrajnimi poskusi podobne vrste v preteklosti, dobro utrdila, zato bi bilo zaželeno, da bi bile zanjo založniške in zunajzaložniške razmere ugodne. Založbi Obzorja ni mogoče očitati nenaklonjenosti do »neeksperimentalnih« avtorjev, v glavnem ni, da bi se spotikali nad njenim izborom prevodov, ker gre pri njej, v nasprotju z veliko večino domačih del, pri katerih imajo znaten delež mladi, še ne uveljavljeni pisci, za dela, ki si poskušajo pridobiti najširši krog bralcev, s čimer se »notranje subvencionira« tiskanje domačih del.

Druge založbe so neprimerno manj naklonjene domači ustvarjalnosti; večinoma izdajajo dela priznanih piscev, zato je tveganje manjše, kar velja tudi

za ponatise avtorjev, ki so že dalj časa predmet literarne zgodovine. S tem ne zanikam potrebe po njihovem tiskanju, toda kot kupec knjižnih izdaj naših založb bi si želel med njimi večjo »delitev dela«, kot je je bilo doslej, če že ne more priti iz ekonomskih vzrokov do njihove specializacije. Toda če se prva založba bolj posveča domači produkciji, naj bi druga bolj poskrbela za prevodno literaturo. »Primanjkljaj« na tem področju poskuša odpraviti npr. uredništvo zbirke Sto romanov, ko uvršča vanjo poleg del, ki prihajajo na naš knjižni trg že drugič ali tretjič, tudi prevode romanov iz različnih literarnozgodovinskih obdobj — od antike do sodobnosti —, za katere se zdi skoraj nerazumljivo, da jih dobivamo s tolikšno zamudo. Zaradi dobrega izbora in obsežnih spremnih študij (razprav), sodi zbirka med najpomembnejše založniške dosežke pri nas, zato bi bilo zaželeno, da se ne bi ustavila s stotim zvezkom, temveč da bi segla še čez, kajti le tako bi se najbrž izognili naključnemu posredovanju najboljših dosežkov na področju romana.

Pri tem se kaže ustaviti ob očitku, češ da niso uvrščeni v zbirko Sto romanov slovenski in jugoslovanski romanopisci, kar je bilo objavljeno pred nekaj meseci na kulturni strani Dela hkrati s pojasnilom pokojnega Ceneta Vipotnika, da bodo sprejeti v zbirko: